

Borsodi-Nagy Barnabás

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Elméleti-történeti Tagozatának tagja

A hospesközösségek bíraskodási kiváltságai a XIII. században

I. Bevezetés

A középkori magyar városfejlődés egyik legfontosabb előzményét a hospesközösségek megjelenése és jogállásuk fokozatos átalakulása jelentette. A XIII. század folyamán e közösségek nem csupán gazdasági és társadalmi szempontból váltak meghatározóvá, hanem jogi értelemben is egyre jelentősebb autonómiára tettek szert. Kiváltságaik közül kiemelkedő szerepet játszottak az igazságszolgáltatással kapcsolatos jogosultságok.

Jelen tanulmány célja annak bemutatása, hogy a XIII. századi hospesközösségek milyen bíraskodási kiváltságokkal rendelkeztek, ezek miként épültek fel, valamint milyen eltérések figyelhetők meg az egyes közösségek között. A vizsgálat során elsőként röviden áttekintem a hospesek és hospesközösségek fogalmát, majd ismertetem kiváltságaik rendszerét, különös tekintettel az igazságszolgáltatási autonómiára. Ezt követően részletesen elemzem a szabad bíróválasztás intézményét, a bíró joghatóságának terjedelmét, valamint az ehhez kapcsolódó egyéb intézményeket és eljárási szabályokat.

A téma jelentőségét az adja, hogy a hospesközösségek bíraskodási kiváltságai nem csupán a helyi autonómia fejlődését tükrözik, hanem egyben a királyi hatalom és a helyi közösségek viszonyának alakulását is. Ennek vizsgálata hozzájárul a magyar városfejlődés korai szakaszának és a középkori jogrendszer működésének mélyebb megértéséhez.

II. Hospesekről, hospesközösségekről általában

II.1. A hospesek

A hospesek – avagy vendégek – a későbbi városi polgárság egy fő alapját jelentik,¹ eredetileg külföldről betelepült népelemekről van szó (főleg németek, de jelentős számban még vallonok, szlávok, olaszok, kisebb számban bolgár, örmény, zsidó és izmaelita kereskedők is voltak közöttük),² később a XIII. századra azonban a hospes megnevezés származás helyett mindinkább státuszt kezdett megjelölni.³ Ez a státusz nagyjából úgy foglalható össze, hogy a kiváltságolásukat megelőzően a hospesek a várszervezet struktúrájába beépülve, a várjobbágyok alatt, de a várnépek

¹ Hóman Bálint: Magyar középkor. Magyar Történelmi Társulat, Budapest 1938. 483. o.

² Hóman: i. m. 486-487. o.

³ László Balázs: A királyi jog mechanizmusai az Árpád-korban. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Pécs 2023. 55. o.

felett elhelyezkedő, a várszervezetbe tartozó szabadok voltak. Ez a csoport már nem csak a külföldről bevándoroltakat foglalja magában, hiszen ekkorra már magyar népelemek (főleg a várnépekből) is csatlakoztak hozzájuk.⁴ Érdeemes továbbá kiemelni, hogy e jogállás korántsem volt egységes, országszerte eltérő fokú autonómiával, kiváltságokkal találkozunk, továbbá a korszakban előre haladva is megfigyelhetők a státuszt érintő változások. Az utóbbira Győr esete kiváló példa: az 1240-es oklevél még sok tekintetben az illetékes ispán hatalma alá tartozó győri népekről (*populū*) beszél, hospes alatt idegen származást ért,⁵ ehhez képest 1271-es oklevelük már egyértelműen a hospes mint az ispáni hatalom alól kikerült, autonóm státuszt jeleníti meg a „*hospites nostros*” kifejezéssel.⁶

II.2. A hospesközösségek

A középkori városok történetét vizsgálva megállapítható, hogy Nyugat-Európában ezen településtípus kialakulása a X. századra tehető és a XIII. században beszélhetünk érett, szabad városokról.⁷ A Magyar Királyság területén ezzel szemben az első kiváltságleveink csak a XIII. század első harmadából valók (ilyenek Petrinia 1225, Szatmárnémeti 1230, illetve Fehérvár 1237-es oklevele).⁸ A vizsgált időszakban Magyarországon azonban mégsem lehet a szó nyugat-európai értelmében városról beszélni, továbbá a kiváltságokat a települések lakói, maguk a hospesek kapták, nem pedig a városok⁹ mint községek, azaz nem önálló jogi személyekként. Ennélfogva a továbbiakban helyesebbnek tartom a hospesközösségek, mintsem a városok megnevezést használni.

II.3. A hospesközösségek kiváltságairól általában

A 13. századból fellelhető hospesközösségi privilégiumlevelek vizsgálata alapján a kiváltságokat két nagy kategóriába oszthatjuk: egyrészt beszélhetünk általános, másrészt különös kiváltságokról. Az általános kiváltságok (majdnem) minden kiváltságlevélben megjelennek, a hospesközösségek jogállásának szükségképpen feltételei, ilyenek a szabad bíróválasztás, az igazságszolgáltatási önállóság, illetve a (részleges) adómentesség. E kiváltságok jelentették a közösségek autonómiájának sarokköveit. A különös kiváltságok csak egyes hospesközösségeknél vagy azok csoportjainál jelennek meg. Ezeket jellemzően az adott közösségek kiemelt hadászati, gazdasági,

⁴ *Hóman*: i. m. 489. o.

⁵ *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana* (szerk. Endlicher, Stephanus Ladislaus). Scheitlin & Zollikofer, Sangalli 1849. 448. o.

⁶ *Monumenta Arpadiana* 526. o.

⁷ *Hóman*: i. m. 450. o.

⁸ *Hóman*: i. m. 464. o.

⁹ *Kubinyi* András: Városfejlődés a középkori Magyarországon. In: Magyar középkori gazdaság és pénztörténet. Jegyzet és forrásgyűjtemény (szerk. Gyöngyössi Márton). Bölcsész Konzorcium, Budapest 2006. 156. o.

kereskedelmi jelentősége, fekvése vagy sajátos funkciója miatt biztosítja számukra az uralkodó (például a nyugat-magyarországi hospesközösségek esetén a határvédelmi többletfeladatokért cserébe a teljes vámmentességet). Ilyen kiváltságok többek között a szabad vásártartás, a *descensus* (azaz a király és kíséretének beszállásolása) alóli mentesség, a katonaállítás alóli mentesség, illetve a (részleges) vámmentesség.

III. Az igazságszolgáltatási kiváltságok

III.1. A bíraskodási szabadságok jelentősége

A hospesközösségek jogállásáról egyrészt a fentebb említett oklevelekből, továbbá XX-XXI. századi szekunder forrásokból szerezhetünk ismereteket. A szabad bíróválasztás és az igazságszolgáltatással kapcsolatos kiváltságok jelentőségét mutatja, hogy mind a primer, mind a szekunder források részletesen foglalkoznak velük. Előbbiek mindegyike tartalmaz ilyen irányú rendelkezést, amelyek elemzésére a későbbiekben térek ki. A szakirodalom tekintetében pedig kiemelendő, hogy a középkori városfogalom meghatározásánál minden szerzőnél elengedhetetlen feltételként, kivétel nélkül szerepel a szabad bíróválasztás, illetve az autonómia valamilyen megfogalmazásban. Megjelenik Max Weber városfogalmában, amely szerint a középkori város jellemzői a következők: erődített, piaca van, saját bírósága, jogrendszere van, lakói között szövetségi jellegű kapcsolat áll fenn, és legalább részleges autonómiával rendelkezik.¹⁰ Hóman Bálint szerint a városnak három sarkalatos szabadsága van: a városi bíró hatásköre minden ügyre kiterjed, a városnak teljes autonómiája, illetve vámmentessége van.¹¹ Fügedi Erik meghatározásában a város jogi, egyházi és gazdasági kiváltságokkal rendelkezik.¹² László Balázs ezek alapján meghatározott felosztása szerint a városi státusz elemeinek első és legfontosabb köre a szabad bíróválasztás és az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó egyéb jogosultságok, a második kör a gazdasági szabadságok, a harmadik kör az egyéb szabadságok és kötelezettségek.¹³ Mindezek összevetése alapján láthatjuk, hogy a bíraskodási kiváltságok kiemelt jellege konszenzusnak tekinthető a téma kutatói körében.

III.2. A bíraskodási szabadságok osztályozása

A hospesközösségi kiváltságok összességéhez hasonlóan a bíraskodási kiváltságokat is két csoportba oszthatjuk: ezek között is vannak olyanok, amelyek minden oklevél részét képező, általános rendelkezések, és vannak különös kiváltságok, amelyeket csak egyes közösségek kapnak

¹⁰ Kubinyi: i.m. 153. o.

¹¹ Hóman: i.m. 459. o.

¹² Fügedi Erik: Középkori magyar városprivilegiumok. In: Tanulmányok Budapest múltjából XIV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961. 19. o.

¹³ László Balázs: Bíraskodási szabadság a XIII. századi hospesközösségekben. *Studia Iuvenum Iurisperitorum* 2012/6. sz. 41. o.

meg. Eme kiváltságok egyenként történő részletezése előtt célszerű azokat röviden valamiféle rendszerbe foglalni.

Általános kiváltságok közé tartozik megyésispán, vagy várispán joghatósága alól történő kiemelés a király általi, hiszen ez fogja az adott hospesek autonómiáját megteremteni, ez biztosítja azt, hogy ők közvetlenül a király alá tartozzanak, ne pedig más úr alá. Ehhez szorosan kapcsolódik az az általános kiváltság, amely alapján a hospesek bírójukat szabadon választhatták meg maguk közül. Harmadikként pedig e bíró általában teljes, ritkábban korlátozott, de mindenképpen önálló joghatósága tartozik az általános kiváltságok közé.

Különös kiváltsággént meghatározhatjuk a városi bíró joghatóságának valamilyen formában idegenekre történő kiterjesztését, amellyel csak a zágrábi, nagyszombati, pozsonyi és nagykőrösi hospesek esetében találkozhatunk. További speciális kiváltság ezen a téren – amellyel csak a zágrábiak 1266-os kiváltságlevelében találkozunk –, amikor a király a városi bíró joghatóságát a város környéki falvakra is kiterjeszti. Még ebbe a kategóriába sorolhatók a részletes eljárási, illetve sajátos városi anyagi jogi rendelkezéseket, amelyeket szintén csak néhány oklevél (Nagyszombat [1238], Zágráb [1242, 1266], Pozsony [1291]) tartalmaz.

IV. Szabad bíróválasztás, a bíró joghatósága

IV.1. Bíróválasztás, a bíró

Amint arra korábbiakban utaltam, a szabad bíróválasztás és valamilyen fokú, formájú önálló igazságszolgáltatás minden oklevélben megjelenik, így legfeljebb kisebb eltérésekkel találkozhatunk. A falunagyot (*villicu, major villae*) vagy bírót (*iudex*) egy évre választották, általában Szent György ünnepén, ahogy ezt a soproniak 1277-es oklevele is megerősíti.¹⁴ Emellett a megválasztott személyt a közösség köteles volt a királynak bemutatni megerősítés végett. Erre találunk konkrét példát a zólyomi hospesek 1243. évi szabadságlevelében: „*bírójuk pedig, ugyanebben a faluban bárkit akarnak, a népek közös választásából legyen, mely választottat a királyi felségnek megerősítés végett mutassák be*”.¹⁵ A bírót akár többször is újraválaszthatták, továbbá a választással párhuzamosan a hospesek közösségei az alkalmatlan bíró letételére is jogosultak voltak.¹⁶ Ezt jól példázza a zágrábi hospesek 1242-es kiváltságlevele, amely a következőképpen rendelkezik: „*Cives autem liberam habeant undecunque uoluerint eligendi facultatem iudicem ciuitatis nobis presentandum, et mutandi eundem annuatim pro sue arbitrio uoluntatis*.” [A polgárok pedig, akit akarnak, azt válasszák meg szabadon városuk bírájának, mutassák be nekünk, és szabad belátásuk szerint cseréljék le évenként.].¹⁷

¹⁴ *Monumenta Arpadiana* 545. o.

¹⁵ Georgius Fejér: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* I-XI. Budae 1824-1844. IV/1. 332. o.

¹⁶ Béli Gábor: *Városi szokásjog az Ars Notaria alapján*. Publikon Kiadó, Pécs 2014. 62. o.

¹⁷ *Monumenta Arpadiana* 454. o.

IV.2. Teljes joghatóság

A közösségek maguk közül választott bírójának jellemzően teljes joghatósága volt, amely azt jelenti, hogy a hospesközösség teljes területén illetékes, hatásköre pedig minden ügyre kiterjed, hiszen ez jelenti a hospesközösség szabadságának alapját. Fontos kiemelni, hogy nem tartoztak a bíró joghatósága alá azok, akik ugyan a község területén éltek, de tisztüknél vagy jogállásuknál fogva mentességet élveztek, vagy pedig más, *iurisdictio*val rendelkező személy lekötelezettjei.¹⁸

Kiváló példája a teljes joghatóságnak a soproni hospesek 1277-es oklevele is mindjárt az elején deklarálja, hogy: „*quod iudem ciues a iurisdictione et potestate ac iudicio omnium baronum nostrorum et specialiter comitum Supruniensium pro tempore constitutorum exempti penitus et excepti habeantur*”,¹⁹ tehát a többi hospesközösséghez hasonlóan a várispán minden joghatósága megszűnik a közösség felett és a választott bírójuk ítélkezik ezentúl felettük, „*mind kisebb, mind nagyobb*” ügyekben. Nagyobb ügyek alatt az oklevél alapján emberölési és vérontási ügyeket kell értenünk.

Egyes esetekben a hospesek bírójának idegenek feletti joghatóságát is megállapítják az oklevelek. A zágrábiak 1242-es kiváltságlevele szerint: „*Hasonlóképpen, ha valamely idegen a városba érkezvén (...) a fentebb mondotthoz hasonló [emberölést] valósít meg, a városi bíró által ítéltessen, és ugyanilyen büntetésnek vettessen alá. Ha pedig a város lakói közül bárkit vagy idegent a város határain belül lopáson vagy rablásra érnek, a város bírója büntesse meg*”²⁰, vagyis a város területén, idegen által elkövetett bűncselekmény esetén a városi bíró rendelkezett *iurisdictio*val. Zágráb mellett Nagyszombat és Nagykőrös közössége rendelkezett nagyobb ügyekben idegenekre is kiterjesztett bíraskodási hatalommal. A pozsonyi hospesek 1291-es kiváltságlevele alapján továbbá az is megállapítható, hogy a városba lakás céljából költözők a hospesekkel egy tekintet alá estek és a bíró joghatósága alá kerültek.²¹

A zágrábi hospesek esetében, 1266-os kiváltságlevelük alapján, bírójuk nemcsak teljes és meghatározott esetekben idegenekre is kiterjedő joghatósággal rendelkezett, hanem a környékbeli falvak jobbágynak ügyeire is kiterjedő joghatóságot kapott. Erre utal az oklevél következő rendelkezése: „*Item ciues de predicta ciuitate, nel iobbagiones de uillis ad ipsam pertinentibus, que prope territorium ipsius ciuitatis fuerint site, nallius iudicio, nisi iudicis ciuitatis, ad stare teneantur.*” [Hasonlóképpen, a nevezett község polgárai, vagy az ehhez tartozó falvak jobbágynak, amely falvak területe ezen város mellett fekszik, semmilyen más bíró elé, csakis a városi bíró elé tartozóznak menni].²²

¹⁸ Béli Gábor: Városi szokásjog... 43. o.

¹⁹ Monumenta Arpadiana 545. o.

²⁰ Monumenta Arpadiana 451. o.

²¹ Béli Gábor: Városi szokásjog... 50. o.

²² Monumenta Arpadiana 510. o.

IV.3. Korlátozott joghatóság

Kivételes esetekben, főleg a korai okleveleknél, illetve kisebb jelentőségű, földrajzi fekvésüket tekintve kevésbé központi jellegű hospesközösségnél (lásd: Beregszász, Iharosberény) találkozhatunk olyan esetekkel, ahol a király nem biztosít a hospesek közösségének teljes joghatóságot, esetleg fenntartja az ispán joghatóságát.

A győriek 1240-es oklevelében fedezhetünk fel ilyen eltérést a később általánossá váló gyakorlattól: „*Item statuimus ne curialis comes suum seruientem agentem iudicare presumat sed comiti conseruet iudican dum et comes non iudicet eos nisi in presencia iobba gionum castru*”.²³ Ez az ispán joghatósága alatt hagyta a városi bíraskodást, mivel itt még a győri népek nem szakadtak el a várszervezettől. Majd csak az 1271-es oklevél adja meg Győr hospesei számára a szabad bíróválasztás jogát és rögzíti, hogy kisebb-nagyobb ügyekben szintén ítéltet felettük a bírójuk.²⁴ Bars oklevelében (1240) is korlátozó rendelkezésekkel találkozunk: a barsi hospesek ugyan maguk választanak falunagyot (*villicus*), de oklevelük úgy rendelkezik, hogy „*azt az ügyet pedig, mely valaki számára vérontásra vagy szabadság elvesztésére mehet, a vár ispánja ítélje, jelen lévén majd a falunagy*”²⁵, tehát a halállal vagy szabadságvesztéssel fenyegetett cselekmények felett való ítélkezést az ispán hatáskörében hagyja.

A IV. Béla által 1269-ben Késmárknak adományozott kiváltságlevél alapján a király a késmárki hospesek bírójának hatáskörét is korlátozza, tudniillik a lopási, tizeddel kapcsolatos, a vérségi, illetve pénzverési ügyekben nem ő, hanem a király által kinevezett bíró (*judex noster pro tempore constitutus*) tartozik ítélni. A szabadságlevél az ezen ügyekben kiszabott bírságok megosztásáról is rendelkezik: „*a bírság harmadát kapja az eljáró, két részt pedig a mi bírónk követeljen magának jog szerint*”.²⁶ A beregszásziak 1247-es szabadságlevele is a király nevében eljáró bírói helyettesre (*vice noster judex*) bízta a vérontási, lopási és emberölési ügyeket.²⁷ Hasonló korlátozó rendelkezésekkel találkozhatunk az iharosberényi hospesek kiváltságlevelében is: „*Hasonlóképpen, eljárójuk tartozzon felettük ítélni a csekélyebb ügyekben, és a bírság harmadát magának tartsa meg, a másik két részt pedig ispánjuknak maradjon*”.²⁸ Fontos hozzátenni, hogy a király delegált bírója nem az ispán vagy más rendes bíró (pl: vajda) volt, hanem egy önálló király által kinevezett bíró, akinek *iurisdictio*-ja csak a meghatározott ügyekre terjedt ki.²⁹ Dobronya és Bábaszék, illetve Beregszász hospesközösségeinek oklevelei arról rendelkeznek, hogy a súlyosabb ügyeket a hospeseknek a „*király jelenlétére*” kell vinniük, saját bírójuk azokat nem ítélheti.³⁰ Bár a királyi jelenlét (*praesentia regia*) bíróságán általában az országbíró kúrián

²³ *Monumenta Arpadiana* 448. o.

²⁴ *Monumenta Arpadiana* 526. o.

²⁵ Wenzel Gusztáv (szerk.): Árpádkori új okmánytár I-XII. Pest-Budapest 1860-1874. VII. 65. o.

²⁶ *Monumenta Arpadiana* 517. o.

²⁷ *Monumenta Arpadiana* 471. o.

²⁸ *Monumenta Arpadiana* 506. o.

²⁹ Béli Gábor: Városi szokásjog... 22. o.

³⁰ *Monumeta Arpadiana* 482. o., 471. o.

belüli ítélkezését értjük,³¹ ezzel szemben itt a király jelenléte alatt szó szerint magának a királynak a bíraskodását, vagy az őt helyettesítő tárnokmester (*magister tavernicorum*) bíraskodását kell értenünk. Magyarigen és Boroskrakkó esetében találkozunk azzal a korlátozással, hogy a közösség bírója csak abban az esetben ítélkezhet, ha mindkét fél közülük való, amennyiben az egyik fél idegen, akkor a vajda (mivel erdélyi hospesközösségekről van szó, tehát az erdélyi vajda) ítélkezik.³²

IV.4. Esküdtek

A hospesközösségek bírói mellett esküdtek is működtek, mint a *magistratus* részei. Először a vizsgált oklevelek közül a nagyszombatiaknak adott 1238-as szabadságlevél rendelkezik tizenkét esküdtről.³³ A tizenkettes szám ismét megjelenik a nyitrai hospesek 1248-as privilégiumlevelében, amely a következőképpen rendelkezik: „*előljárójuk, akit az időre választottak, minden pénz-, polgári és bűnügyekben, a fehérvári polgárok mintájára, tizenkét esküdttel tartozik a végső ítéletet meghozni*”.³⁴ Ezen rendelkezés utal a fehérváriak 1237-es oklevelére (sajnos ez utóbbi nem maradt fenn, csak más oklevelek utalnak rá, gyakran fehérvár kiváltságát, a „*libertas Albensis*”-t kapják más közösségek is, innen tudunk róla), így tehát minden bizonnyal a fehérvári hospesek bírója mellett is 12 esküdt működött, továbbá a fehérváriak szabadságában részesülő egyéb hospesközösségeknél is így épülhetett fel a közösség *magistratusa*. Ehhez képest kivételes szabályozásnak tűnik, hogy a pozsonyi hospesek 1291-es szabadságlevele főszabályként tíz „*rendes*” esküdt polgár közreműködését írja elő. Ugyanakkor meghatározza azt az esetet, amikor ez a tíz esküdt kiegészül két „*különös*” esküdttel, a következőképpen: „*ha valaki ebből a városból vagy a kültelepülésekről kárt okoz a tartományban, és ugyanezen város területének határát át tudja lépni, azt a bíró tizenkét városi esküdttel és a felperes a sértült dolog helyén tartozzon elítélni, hacsak nem ugyanezen városban vagy e város kültelepülésein történt az eset*”.³⁵

V. Egyéb igazságszolgáltatással kapcsolatos rendelkezések

Általánosságban kijelenthető, hogy a kiváltságlevelek nem tartalmaznak részletes eljárásjogi rendelkezéseket, inkább dominánsan közjogi jellegűek, ennek ellenére néhány forrásban mégis találkozhatunk ilyenekkel. Több közülük a perorvoslatokhoz kapcsolódik, amelyre a bíró eljárási szabálysértése esetén kerülhet sor. Ezt a szabadságlevelek a következőképpen fogalmazzák meg: Sopron [1277]: „*az igazság szolgáltatásában hanyagul járna el*”,³⁶ Győr [1271]: „*az ítéletet megtagadja*”,³⁷

³¹ Béli Gábor: Magyar jogtörténet. A tradicionális jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2000. 160. o.

³² *Monumenta Arpadiana* 447. o.

³³ *Monumenta Arpadiana* 444. o.

³⁴ *Monumenta Arpadiana* 498. o.

³⁵ *Monumenta Arpadiana* 613. o.

³⁶ *Monumenta Arpadiana* 545. o.

³⁷ *Monumenta Arpadiana* 526. o.

Körmend [1244]: „*valamely panaszosnak illő módon nem ad elégtételt*”,³⁸ Szatmárnémeti [1271]: „*ha nem törődne az igazság kiszolgáltatásával*”.³⁹ E rendelkezések továbbá meghatározzák, hogy ezekben az esetekben maga a bíró – nem pedig a peres felek – tartoznak a „*király jelenlétére*” menni, amely – ahogy fentebb említettem – jelentheti egyrészt magát a királyt, másrészt pedig a különös hatáskörrel rendelkező tárnokmestert, annak ellenére, hogy a királyi jelenlét bíróság (*presentia regia*) vezetője az országbíró (*judex curiae, judex curiae regiae, judex curiae regis*) volt.⁴⁰ Ezt támasztja alá a nyitraiak 1248-as kiváltságlevele is, amely kifejezetten a tárnokmester joghatóságát állapítja meg: „*(...)ha netán bosszas fáradozás ellenére sem tudnák (az ügyeket) befejezni, (...) hozzáuk a mi vagy a tárnokmesterünk jelenlétére az igazság kiszolgáltatása és kiderítése érdekében*”.⁴¹

A legrészletesebb rendelkezéseket a zágrábi hospesek 1242-es,⁴² illetve 1266-os⁴³ oklevelei tartalmazzák. Ezek kiterjesztik a zágrábi bíró joghatóságát a hospesek, illetve idegenek közötti perekre, továbbá szabályozzák a bizonyítási eszközöket, amelyek közül – a korban szokatlan módon – kizárják a bajvívást és csak az tanúbizonyítást és az esküt tartják fenn. Tanú azonban csak hospes, vagy az idegen ellenérdekű féllel azonos jogállású személy lehetett. Az 1266-os oklevél tartalmaz anyagi jogi rendelkezéseket is, például megállapítja a sérelemdíj mértékét, amennyiben „*valamely polgár egy másik polgárt megsért, gyaláz vagy szidalmaz*”,⁴⁴ ezen kívül inkább büntetőjogi tényállásokkal találkozhatunk, szabályozza az emberölést, testi sértést és meghatározza ezek büntetési tételét, továbbá – ahogy azt a joghatóság kapcsán kifejtettem – ilyen esetekben a bíró büntető joghatósága kiterjed azokra az idegenekre is, akik e bűncselekményeket a város területén követik el. A büntetések tekintetében a talio-elv érvényesül („*Ha valamelyikük mást pofon üt, vagy rosszindulatúan megfépi a haját, ugyanazon büntetést szenvedje el.*”),⁴⁵ de sok esetben a testi büntetés mellett vagy ahelyett pénzbüntetést is előír, amelynek egy részét a közösség javára kellett fizetnie az elkövetőnek.

VI. Összegzés

A XIII. század királyi hospesközösségei a szabad királyi városok előképeinek tekinthetők, autonómiájuk elsősorban igazságszolgáltatási önállóságukban fejeződött ki. A szabad bíróválasztás, az önálló joghatóság, valamint az ispáni bíraskodás alóli kivonás mind olyan elemek, amelyek a közösségek önrendelkezését erősítették, és hozzájárultak a városi fejlődés alapjainak

³⁸ Hazai okmánytár I-VIII. (szerk. Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly, Véghely Dezső), Győr 1865-1873, Budapest 1876-1891. VI. 42. o.

³⁹ *Monumenta Arpadiana* 505. o.

⁴⁰ Béli: Magyar jogtörténet... 160. o.

⁴¹ *Monumenta Arpadiana* 498. o.

⁴² *Monumenta Arpadiana* 451. o.

⁴³ *Monumenta Arpadiana* 507. o.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

megteremtéséhez. Bár a bírói joghatóság terjedelme közösségenként eltért, az általános tendencia az ispáni bíraskodástól való elszakadás irányába mutatott. Összességében a hospesközösségek privilégiumai a királyi hatalom – jóllehet, csekély mértékű, és mindenkor a király akaratán nyugvó – dekoncentrációjának és a középkori magyar városiasodás első lépéseinek fontos jogtörténeti lenyomatai.